

»Står kvinnor i spetsen för regeringen, så är staten i fara...«

Om kvinnan och mannen i Hegels Rättsfilosofi¹⁾

Av Eva Lundgren-Gothlin

Inledning: Om att läsa Hegel och hegelska läsararter

Mitt möte med Hegels Rättsfilosofi följde ett mönster som för kvinnliga läsare inte är ovanligt. Först läser man texten så att man ser sig själv i det som sägs om människans rättigheter och skyldigheter. Vare sig man tilltalas av det eller ej, så tar man för givet att man talas till. Men när det plötsligt kommer något eller några avsnitt där kvinnans särskilda funktion bestäms, så inser man att det som sagts tidigare bara gällt den ena halvan av mänskligheten. Trots att det vid det här laget knappast är någon ny insikt, brukar det ändå framkalla en alienationskänsla, när man rycks bort från att vara talad till av texten till att bli bestämd av den som särskild. Det kan också ge impuls till en misstänksam omläsning. Den här uppsatsen är ett resultat av en sådan, och i den har jag velat framlägga synen på kvinna och man i Rättsfilosofin.²⁾

Nu tror jag att man kan välja att läsa Hegel på två sätt och dessa får konsekvenser för hur man ska se på hans kvinnoanalys. Läser man honom så att hans anspråk på att med sitt filosofiska system ha kommit till det absoluta och slutliga stadiet av den historiska och kunskapsmässiga utvecklingsprocessen, så innebär det att det som sägs i Rättsfilosofin om könen är det definitiva. Men om man däremot läser Hegel med lärdomarna från Andens fenomenologi i bakhuvudet, dvs. dialektiskt, så torde även hans system, såsom det fastslås i Rättsfilosofin, överskridas av andra och utvecklingsprocessen fortsätta. Då skulle den beskrivning av könen som finns i Rättsfilosofin ses som knuten till en bestämd historisk epok, och man skulle kunna tänka sig en utveckling av förhållandet mellan könen i jämlik riktning som en rimlig process i den hegelska tankevärlden. Hur sannolik en sådan läsart är beror också på i vilka termer män och kvinnor beskrivs, såsom bestämda av en inneboende natur eller såsom präglade av sina uppgifter och funktioner.

Kvinnan i Rättsfilosofin

Uppläggningsen av Rättsfilosofin följer samma mödosamma väg som kunskapen, enligt Hegel, måste vandra: Den vägen går från det abstrakt allmänna till det konkret bestämda. Därför är det logiskt att en särskiljning och bestämning av könen inte inträder förrän på den avslutande sedliga sfärens nivå. På den abstrakta rättens nivå behandlas människan som abstrakt begrepp och i det måste både män och kvinnor antas ha del. På denna nivå kan man, som Hegel säger i § 49, tala om jämlikhet mellan alla människor och om människans abstrakta rättigheter och potentiella möjligheter.

Det som är specifikt för människan är att hon besitter medvetande och självmedvetande. Både man och kvinna antas kunna ta sin kropp och sitt sinne i besittning och göra det s.a.s. till sin egendom³⁾. Här finns ingen anledning att särskilja någon. Det blir annorlunda när vi kommer till det civila samhället, dvs. till en mer konkret nivå. Där blir den grundläggande olikheten mellan människor, vad gäller begåvning och resurser, utslagsgivande, som Hegel säger. Där är det inte någon idé att försöka upprätthålla någon abstrakt jämlikhet.⁴⁾

Kvinnans och mannens respektive karaktär och deras uppgifter behandlas sedan i samband med sedlighetens första nivå, familjen. Det verkar logiskt med tanke på att det tycks som om kvinnan ska ha sin huvudsakliga aktivitet där och eftersom, som vi ska se, hennes »andliga utvecklingsnivå« inte gör henne lämpad att vara bärare av eller att vandra med till Förnuftets högsta utkiksplatser.

Könens skilda karaktär

Enligt Hegel är alltså människor generellt olika och man och kvinna skiljer sig dessutom åt som kön. Men är könsolikheten större och mer betydelsefull än den individuella olikheten mellan människor? Så tycks vara fallet om man läser de paragrafer som främst behandlar könsolikheten, nämligen 164-166.

Könsolikheten grundas naturligt nog i begreppet Geist (Ande) då verkligheten för Hegel ytterst är av andlig karaktär och den »yttre verkligheten – eller 'substansen' – endast är utlöpare – 'alienationer' – av anden i dess utvecklingsprocess«. ⁵⁾ Anden har i människan alienerat sig i två kön som har skilda fysiska karakteristika. Denna särdelning är rationell, säger Hegel, och får därmed intellektuell och sedlig betydelse.⁶⁾

De båda könen sägs vidare förverkliga sig som andligt vara på två skilda sätt.⁷⁾ Mannen karakteriseras av att vara både ett reflekterat självmedvetande och delaktig i det objektiva slutmålets vilja. Det är begrepp som talar för

att han har möjlighet att vara delaktig i sedlighetens högsta nivå, Statens idé. Han når en enhet på en högre nivå genom att först ha särskilt sig från den objektiva omvärlden och från sig själv. Det är en utvecklings- och kunskapsprocess som gör det möjligt för honom att ha sitt »verkliga« liv i staten och den högre lärdomen, där han kan bli bärare av Anden i dess absoluta former.

I anknytning till kvinnan talas däremot i denna paragraf om en enhet som bibehåller sig, snarare än personlig självständighet eller delaktighet i något objektivt slutmål. Vidare talas det om känsla snarare än begreppsligt tänkande. Det tycks som om hon inte genomgår samma kunskapsprocess som mannen eftersom hon enbart lever i den första enhet som familjen är och att hon därmed inte särskiljer sig som personlighet i förhållande till andra i det civila samhället. Då uppnår hon inte heller den högre enhet som följer därur – syntesen mellan den subjektiva viljan och de allmänna rationella principerna i Staten. Hon förhåller sig passiv till omvärlden och mannen blir aktiv.

Nu är ju människans andliga vara enligt Hegel inte något en gång för alla givet, utan hon genomlöper en fortskridande utvecklingsprocess genom historien. Det tycks som om Hegel menar att också mannens och kvinnans själva sätt att utvecklas skiljer sig åt. I tillägget till § 166 sägs att man kan jämföra skillnaden mellan könen med den mellan växter och djur. Djurens karaktär och utveckling påminner då om mannens och växternas om kvinnans. Det betyder att kvinnans utveckling är lugnare och mera sluten i sig. (Vem har för övrigt sett en växt ge sig iväg någonstans?) Anden förverkligar sig som skilda sätt att vara vad gäller förhållandet till sig själv och världen hos de båda könen. Kanske kan man uttrycka det så att man och kvinna har samma psykiska innehåll, men att det uttrycks i olika former, där känslan är den dominerande hos kvinnan och förnuftet hos mannen.

I anteckningarna till § 165 står vidare följande om mannen och kvinnan:

- »Kvinnan – barnnatur – som visar sig inkonsekvent – lynnig, tillfällig – men hos mannen är grundsatsen – Man – kraft – differentierad i sig – egenvilja – och allmängiltighet.«

Anknyter vi detta till Rättsfilosofin som helhet, ser vi att det som kännetecknar mannen, särskiljandet, är en del i utvecklingen mot subjektivt självmedvetande. Egenviljan är utmärkande för fullföljandet av egna mål i det civila samhället och allmängiltigheten är utmärkande för det rationella livet i den rationella Staten, där de rationella principerna förverkligas i objektiva institutioner och bärs upp av de enskildas medvetande om dem.

Kvinnan däremot, sätts i samband med en barnnatur, vilket inte förefaller så märkligt då hon inte genomgår den kunskapsprocess som den utåtriktade mannen gör. Hon är därför i Hegels ögon mer inkonsekvent och styrs snarare av sina tillfälliga känslor och sitt humör än av rationella principer. Det tillfäl-

liga har, kan tilläggas, alltid hos Hegel en negativ klang i förhållande till den andra extremen på den skalan – det absoluta.

Med detta i åtanke är det inte förvånande att Hegel i tillägget till § 166 säger att:

■ »Kvinnor kan vara bildade, men är inte skapta för den högre vetenskapen, filosofin och vissa former av konstnärlig produktion, det som fordrar det allmängiltiga. Kvinnor kan ha infall, smak, finess, men det ideala har de ej /.../ Står kvinnor i spetsen för regeringen, så är staten i fara, eftersom de inte handlar utifrån det allmännas krav, utan utifrån tillfälliga böjelser och tycken.«

Eftersom den rationella statens idé utvecklas just i den hegelska filosofin, förstår vi bättre varför kvinnan inte passar i statens ledning. Den hegelska filosofin är i sin tur, sägs det, ett förkroppsligande av förnuftskunskapen som över-skrider det tillfälliga »menandet«, det rent subjektiva.

Sammanfattande kan vi konstatera att Hegel beskriver mannen som stående på en högre andlig nivå i förhållande till kvinnan. Därmed skiljer han också på deras uppgifter i samhället och ska man tolka honom så att han beskriver historiens slutpunkt, så är det samtidigt föreskrivande för hur det bör vara. Å andra sidan är det möjligt att en utåtriktad kvinna i ett samhälle som inte stängde in henne i familjens hägn, skulle kunna genomgå en annorlunda utvecklingsprocess, men långsammare och lugnare.

Kvinnans och mannens uppgifter, familj och stat

Vad säger då Hegel om familjen, som är den sfär dit kvinnans aktivitet i hushållsarbete begränsas? Familjen karakteriseras som den »sedliga anden« i sin omedelbara fas, dess substans är kärlek och man ingår i den som medlem. Mannens och kvinnans könsliga förhållande och artens fortplantning förädlas enligt Hegel genom äktenskapet, det av familj och omgivning godkända, till en högre andlig nivå. Där möts de båda könen i kärlek, som inte bara är en fysisk passion, utan en högre känsla och förening mellan två parter som har denna förening och ett gemensamt liv som mål. Äktenskapet ska ses som »ett kontrakt som ska överskrida kontraktets ståndpunkt«, så att parterna däri inte förhåller sig som »självbevarande enheter« utan att de s.a.s. gör sig till en person med ett gemensamt mål och egendom. Därför ska äktenskapet i princip vara ouplösligt.⁸⁾

Denna ideala enhet, som kan ses som en syntes på en högre nivå av Andens ursprungliga differentiering i två kön, bryts dock sönder i kontakten med det civila samhället. Då blir i alla fall mannen på nytt en särskild person, sam-

tidig som han som familjens överhuvud representerar den i förhållande till andra familjer. I § 171 slås nämligen fast, att den enhet som skulle bildas utifrån båda parter lika uppgivande av sin person, ska ledas av mannen.⁹⁾

Att mannen är den som bör ha kontroll över familjens förmögenhet förefaller logiskt med tanke på det tidigare sagda om könens karaktär. Han ska stå för familjens ekonomiska försörjning medan kvinnan blir ekonomiskt beroende. Hon blir i sista hand utan ekonomisk makt, eftersom all egendom ju skulle vara gemensam och denna i sin tur kontrolleras av mannen. Det betyder att även den egendom hon tillför äktenskapet i form av lön, arv eller hemgift kan hamna utanför hennes kontroll. Avsaknad av rättighet till sådan var ett vanligt klagomål från den borgerliga kvinnorörelsen under 1800-talet. Vidare har hon liten chans att bryta sig ur ett dåligt äktenskap eftersom detta i princip skulle vara oupplösligt. Kvinnan står helt rättslös.

Det är lite märkligt att inget konkret sägs om vad som egentligen ska vara kvinnans uppgifter. Det mest specifika är att moderns fostran är speciellt viktig för det unga barnet »eftersom sedliga principer måste inplanteras hos barnet i känslans form«.¹⁰⁾ Om man här jämför Hegel med Jean Jacques Rousseau som levde något tidigare och som också skiljde på mannens utåtriktade liv i samhället och kvinnans liv inom familjen, så finns det enligt Rousseau mycket bestämda uppgifter som kvinnan ska fylla och som han anser outhärliga för det goda samhällets vara.¹¹⁾ Inte minst med tanke på att Hegel säger att många av familjens tidigare funktioner ska övertas av det civila samhället, borde det vara naturligt att definiera kvinnans roll i familjen. Men vad den här tystnaden kan sägas avspegla är att den borgerliga kvinnans förändrade roll – från arbetskamrat till hemmets och barnens vårdarinna – nu blivit en del av den allmänna ideologin.

Kvinnan definieras bara i relation till familjen och hennes sedliga aktivitet är knuten dit, menar Hegel. Därför läggs större vikt vid hennes sexuellaandel och en flicka som ger sin kropp till en man utan att vara gift med honom är en »fallen kvinna«. För att vara ärbär måste hon hålla sin sexualitet inom familjen.¹²⁾ Mannen definieras däremot genom sitt yrke, sitt stånd och sitt eventuella medlemskap i en korporation och för honom är det därför annorlunda. Om man ser till § 207 förstår man varför mannens heder inte står och faller med hans sexuellaandel. Där sägs nämligen att en individ förverkligar sig genom att inträda i en av det civila samhällets sfärer på grundval av sina egna handlingar, dvs. sin aktivitet, flit och skicklighet. Han når på så sätt erkännande i sina egna och andras ögon. Mannen har sin position i det civila samhället och sin ståndsära att falla tillbaka på. Utan ståndstillhörighet förblir man bara en »privatperson«.¹³⁾ Mannen kan med andra ord, utan att förlora sin heder, tillåtas ha för- eller utomäktenskapliga förbindelser. Sexuell frihet för honom, men inte för henne.

Om det nu är mannens privilegium att sörja för familjens uppehälle och dess behov, betyder det att det är han som kommer att inträda i det civila samhällets arbetsorganisation, medan kvinnan bara kommer att ha en indirekt relation till den. Mannen fullföljer där sina och sin familjs mål och ingår i ett ömsesidigt beroende förhållande till andra genom de produkter han skapar och de som andra producerar och som han är i behov av.¹⁴⁾ Insikten om denna ömsesidighet gör det också möjligt för honom att tankemässigt överskrida sin särskildhet.

Samhällets ståndindelning sker i det hegelska systemet beroende på samsättning; de jordbrukande tillhör ett stånd, de som producerar och säljer varor ett annat och de som har någon form av samhällsuppdrag ett tredje. Vilket stånd en enskild tillhör kan bero av födsel, naturlig kapacitet eller dylikt.¹⁵⁾ Den logiska slutsatsen blir att kvinnan endast indirekt, dvs. genom den man med vilken hon är gift, kan antas tillhöra ett stånd. På så vis får hon sin »allmängiltighet« bara indirekt aktualiserad och är därmed mera styrd av sina tillfälliga böjelser och »tyckanden«, något vi tidigare noterat karakteriserade henne. Hegel säger också uttryckligen i en paragraf att i stånden som förmedlande politisk instans mellan folket och regeringen, och genom vilka folket börjar delta i Staten, där ingår inte kvinnor och barn.¹⁶⁾

Av det följer också att kvinnan endast har en indirekt relation till en korporation, eftersom sådana organiseras utifrån arbetsbranscher och deras medlemmar antas på grundval av skicklighet och rättfärdighet.¹⁷⁾

Den familjebild som här framträder är därmed den borgerliga kärnfamiljens med en ekonomiskt beroende kvinna. Hegel definierar också denna familjetyper i förhållande till den tidigare släktfamiljen.¹⁸⁾

Mannen har alltså till skillnad från kvinnan en direkt relation till det civila samhället genom sin funktion i behovssystemet, genom sitt eventuella medlemskap i en korporation och genom sin ståndstillhörighet. Detta innebär också att han har en mer eller mindre direkt relation till Staten. Staten är den instans som bildar motvikt till och kontrollerar att särintressena inte går för långt. Den tillgodoser det allmännas intressen och att de rationella principerna får styra. De som på en eller annan nivå ingår i Statens objektiva institutioner och i dess styrelse bildar det »allmänna ståndet«.¹⁹⁾

Att Hegel ansåg att kvinnor skulle stå utanför statens styrelse har vi redan konstaterat och även om det inte uttryckligen sagts, så hade vi kunnat ana oss till det eftersom det »allmänna ståndet« ska följa och ledas av det allmännas intressen och det har vi sett att kvinnor var mindre kapabla till.

Avslutning

Sammanfattande kan man konstatera att kvinnan är relativt osynlig i Hegels

Rättsfilosofi. Jag har använt mig av de paragrafer där det uttryckligen sägs något om henne och sedan sökt sätta detta i relation till de begrepp och värderingar som präglar Rättsfilosofin som helhet. Utifrån detta kan man konstatera att Hegel särskiljer könen vad gäller andlig utvecklingsprocess och nivå och beskriver kvinnan som underordnad mannen i familjen och i samhället. Det sammanfaller väl med hur det såg ut i den tidens samhälle och Hegel anser det uppenbarligen gynnsamt för det ideala samhälle han beskriver i Rättsfilosofin.²⁰⁾ Men om denna könsojämlikhet är »naturgiven« eller beror av att kvinnan varit och är begränsad vad gäller sitt verksamhetsfält är inte klart utsagt i Rättsfilosofin. Med tanke på att Hegel inte definierar en fast mänsklig natur, lika i alla samhällen, skulle man, om man ser dialektiskt på Rättsfilosofin, kunna tänka sig könsskillnaden upphävd i ett samhälle som gav kvinnan andra funktioner och därmed ett annat »andligt vara«. Däremot skulle man ju inte kunna tänka sig själva könsdifferentieringen upphävd. Sedan är det en annan fråga om vi kvinnor vill acceptera Hegels värderingsskala – med Förnuftet som den högsta utvecklingsnivån.

I det system Hegel beskriver i Rättsfilosofin är kvinnan i varje fall klart underordnad och har ett mycket begränsat verksamhetsfält. Hon ses också som lägre stående än mannen vad gäller utvecklingsnivå; hennes särart värderas lägre än mannens om man jämför med värderingssystemet i stort. Förnuftet ska inte vara utan känslan vid sin sida, och eventuellt kan könen ingå i en komplementaritet. Men sedda var för sig är det kön som i huvudsak bestäms av känsla snarare än förnuft, av det tillfälliga snarare än det absoluta, av det enskilda snarare än det allmänna, med nödvändighet en katastrof i den ideala hegelska Staten. Kvinnan tillhör därför gruppen av styrda, och kanske kan man, för att använda ett av Simone de Beauvoirs synsätt, därmed förklara varför kvinnan för Hegel – som för så många andra både förr och nu – förblir ett mysterium:

■ »Hemligheten är – kvinnornas
makt över våra manshjärtan,
hemligheten finns i dem,
djupt fördold, för Herren Gud själv
tror jag, outforskbar. (Det tror jag nu inte.)

När på den yttersta dagen
alla fel uppsöks och
Gud skärskådar alla kvinnohjärtan,
finner han antingen alla
straffbara eller lika oskyldiga
så sammanflätade är deras hjärten. «²¹⁾

NOTER

1. Följande uppsats är ursprungligen skriven i samband med den seminarieriet om Hegels Rättsfilosofi som Sven-Eric Liedman höll våren 1985 på Institutionen för idé- och lärdoms historia i Göteborg. Den har tidigare i något annorlunda form varit publicerad i boken *Tio studier i Hegels Rättsfilosofi*, utgiven av nämnda institution i dess skriftserie Arachne.
2. Jag diskuterar här synen på kvinna och man i Rättsfilosofin enbart och har inte jämfört det med vad som eventuellt sägs i Hegels övriga verk.
3. G.W.F. Hegel: *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, Werke in zwanzig Bänden, 7, Theorie Werkausgabe, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1982. Se § 57.
4. *Ibid* § 49.
5. *Hegel i urval*, Urval och översättning av Kurt Wickman, Gidlunds 1973.
6. Hegel: *Grundlinien der Philosophie des Rechts* § 165.
7. *Ibid* § 166.
8. *Ibid* § 157, 158, 161, 163, 164.
9. *Ibid* § 171: »Familjen som rättslig enhet i förhållande till andra, måste representeras av mannen som dess överhuvud. Det tillkommer vidare honom att gå ut och arbeta för dess uppehälle, att se till dess behov, och att kontrollera och administrera dess förmögenhet.«
10. *Ibid* § 175.
11. Se Dahl, Eva-Lena och Lundgren, Eva: *Kvinnan och arbetet*, en studie i Jean Jacques Rousseaus kvinnosyn i antologin *Arbetets döttrar 1*, Akademilitteratur, Stockholm 1986.
12. *Grundlinien der Philosophie des Rechts* § 164 zusatz.
13. *Ibid* § 207 zusatz.
14. *Ibid* § 189, 192.
15. *Ibid* § 201, 202, 206.
16. *Ibid* § 301. Stånden är för Hegel, som Sven-Eric Liedman förklarade det på en föreläsning, den ordnade delen av folket. Kvinnor och barn som inte definieras genom sitt deltagande i behovssystemet, hör naturligt nog inte dit.
17. *Ibid* § 251, 252 och jämför också 207. Indirekt berörs hon genom att korporationen sägs ge familjen en stabil bas och dess levebröd, § 253.
18. *Ibid* § 238, 172 och 177.
19. *Ibid* § 291.
20. Beskrivningen av kvinnan som en ekonomiskt beroende vårdarinna av hem och barn gäller givetvis som rimlig beskrivning bara av den tidens kvinna inom borgerskapet.
21. *Ibid*. Dikten står citerad i anteckningen till § 165. Översättningen är min, liksom av övriga Hegel-citat i denna artikel.

FORFATTEROPLYSNINGER

Eva Lundgren-Gothlin, Doktorand vid Institutionen för idé- och lärdoms historia, S-412 98 Göteborg, Sverige.